

УДК 811.161.2'42:323.23

О. С. Билінська

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

АГІТАЦІЙНО-РИТУАЛЬНІ МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Статтю присвячено особливостям функціонування та репрезентації мовленнєвих жанрів агітаційно-ритуального характеру в сучасному українському політичному дискурсі. Основну увагу приділено функції ритуалізації, яка уможливує політичну взаємодію через ситуації закріпленого змісту з чітко визначеним колом учасників, їх статусними ролями, хронотопом та етикетними текстами. Окреслено ознаки агітаційного політичного дискурсу в усних та письмових ритуальних мовленнєвих жанрах і визначено, що в останніх відповідно вони мають поодинокий характер, поступаючись власне ритуальним компонентам як на структурному, так і на мовному рівнях. Проаналізовано будову агітаційно-ритуальних політичних текстів та розглянуто основні прийоми і вербальні маркери мовленнєвого впливу в текстах цього типу, наявні в передвиборних кампаніях за 2006-2016 роки.

Ключові слова: агітація, мовленнєвий жанр, політична комунікація, політичний дискурс, політичний текст, мовленнєвий вплив.

Серед жанрів агітаційного політичного дискурсу (далі – АПД) більшість становлять текстові репрезентації, що виконують, крім власне агітаційної, ще й інші функції, характерні для політичного дискурсу (далі – ПД) загалом. Найсамперед це функція ритуалізації, що визначає відповідний параметр ПД [4] та полягає у здійсненні політичної взаємодії через ситуації закріпленого змісту з чітко визначеним колом учасників, їх статусними ролями, хронотопом та етикетними текстами.

Жанри ритуальної комунікації в ПД досить різноманітні. Так, О. Бойко називає такі форми політичного ритуалу: традиції, звичаї, обряди, церемонії, які «фіксують, регламентують і передають від покоління до покоління комплекс певних дій, норм і звичаїв взаємин між людьми» [1, с. 229]. Л. Стрій зазначає, що кількість ритуалів у ПД обмежена: парад, демонстрація, інавгурація, привітання та урочисті звернення [5, с. 85]. При цьому в цих мовленнєвих жанрах (далі – МЖ) зафіксовано різне співвідношення вербальних та невербальних елементів, оскільки у парадах і демонстраціях переважають подієвий та візуальний чинники, а вербальний чинник майже не представлено. В інавгурації, привітанні та урочистому зверненні, навпаки, на перше місце виходить

вербальний чинник, тому ці тексти і мають переважно друковану форму, а не лише виголошуються в усній формі. Дослідниця визначає такі ритуальні МЖ, як привітання, святкове звернення, подяка, некролог і співчуття, інавгураційна промова, оскільки вони складниками відповідних ПР [5, с. 86].

Зазначимо, що прозорість меж ПД та його жанрова своєрідність зумовлюють взаємопроникнення жанрових рис, що сприяє появі синкретичних та міжжанрових виявів, тобто на практиці переважають не «чисті» жанрові форми ПД, а комплексні, у яких наявні ознаки різних МЖ. Звідси ми і визначаємо особливий тип жанру – агітаційно-ритуальні, що одночасно мають ознаки агітаційного та ритуального дискурсів, але пріоритетним жанром тут все ж таки буде ритуальний, а агітація наявна в ритуальних МЖ лише як вторинна інтенція мовця. Також потрібно вказати, що ритуально-агітаційні жанри АПД, як і власне агітаційні, представлені як в письмовій, так і в усній формах.

Письмова форма характерна для офіційних ритуальних текстів, переважно у формі привітань з нагоди святкових заходів і подій, а також для офіційних урочистих звернень політиків, що представлені або на електронних ресурсах, або в мас-медійних текстах. Ознаки агітаційних МЖ тут імпліцитно виражені або загалом відсутні, однак трапляються випадки й використання синтаксичних конструкцій, що ми потрактуємо як агітаційні. Насамперед це різноманітні заклики, напр.: ***Закликаю до єдності і конструктивної співпраці, консолідованих зусиль в ім'я миру, добробуту і процвітання нашої держави*** (П. Порошенко, звернення до Українського народу з нагоди 25-ї річниці Всеукраїнського референдуму, 2016). Мовним вираженням наміру тут є перформатив, що вжитий у формі 1-ої особи однини теперішнього часу, характерний для перформативного вживання. Хоч пряме спонукання до дії не представлене, але перформативність цього висловлення вказує на його акціональний характер та тлумачення адресатом інтенції не лише як словесної дії, а як безпосередньої, тобто прямого заклику.

На думку Л. Стрій, «специфікою ритуальних звернень є і те, що мовець наголошує на власній позиції, постійно вказує на свою точку зору та виступає від власного імені» [5, с. 94], проте він і переконує адресата у своїй правоті, спонукаючи його до підтримки власної позиції, напр.: ***Переконаний, що ми на правильному шляху. Оновлене законодавство стає основою реформ. Запровадження нових інститутів гарантує додатковий захист прав і свобод громадян. Створення Верховного Суду з кращих представників правничої професії поверне суспільству віру у право і справедливість. Тож будьте провідниками цих перетворень. Упевнений, що ваша професійна майстерність, відданість справі стануть запорукою нашого спільного успіху*** (П. Порошенко, вітання з Днем юриста, 2016). Спонукальна конструкція логічно впливає та семантично «вмонтовано» в основний текст, що містить викладення основних положень позиції мовця, тому заклик сприймається як поштовх до дій у разі погодження в позицією політика.

Однак ознаки АПД в письмових ритуальних МЖ не є яскраво вираженими, вони мають поодинокий характер, поступаючись власне ритуальним компонентам як на структурному, так і на мовному рівнях.

Усна форма характерна насамперед для святкових промов і привітань політиків з нагоди певних подій – Нового року, Різдва, Великодня, Дня незалежності тощо. Л. Стрій визначає привітання як МЖ ПД, що є «вітанням від імені політичного лідера або політичної сили (партії, організації) з нагоди свята або урочистої події» [5, с. 87]. Основним ритуальним МЖ, що функціонує в АПД, на нашу думку, є привітання з новим роком, що належить до президентської риторики.

Цей МЖ має специфіку у вираженні агітаційної функції: мовець використовує форми дієслів теперішнього часу та перформативні дієслова, а не наказовий спосіб дієслів та спонукальні речення, напр.: *Дивлячись у майбутнє, я закликаю українську громаду, кожна українську родину, кожного українця до єднання в ім'я України. Я закликаю всіх громадян, людей різних національностей і віросповідань, прихильників різних політичних сил, до єдності* (В. Ющенко, привітання з Новим роком, 2006). Обрана граматична форма не передбачає прямих закликів, проте репрезентує комунікативний намір мовця – заклик до певних дій. Ці дії не пов'язані із виборчим процесом, тому в агітаційно-ритуальних МЖ не йдеться про спонукування до участі у виборах. Натомість політики-мовці, у цьому разі президенти, заохочують адресата, якими виступає український народ, до спільних дій – єднання, тобто дій не стільки фізичних, скільки етичних і ментальних. Мовець позначає свій намір, однак не використовує експліцитних агітаційних форм, спонукування має тут характер поради, прохання або рекомендації. У наведеному тексті визначає комунікативний намір як прохання.

Саме ця інтенція домінує в агітаційно-ритуальних текстах МЖ привітання, напр.:

***Я прошу,** щоб зі словом Різдвяного миру ми звернулися один до одного і подякували, що ми є, що ми разом.*

***Я прошу,** щоб своє тепло ми передали нашим батькам, близьким і коханим нашим людям, нашим дітям, друзям і всім, хто навколо нас.*

***Я прошу,** щоб на Різдвяні свята ми знайшли можливість допомогти тим, хто у скруті, – нехай незнайомим, але нашим, рідним людям.*

***Я прошу,** щоб ми згадали всіх, кого немає з нами, але навічно є у нашому серці.*

***Я прошу,** щоб ми подумали про всіх, хто далеко від рідного дому, і всіх, хто чекає повернення* (В. Ющенко, привітання з Різдвом Христовим, 2009).

У наведеному тексті поєднано перформативний мовленнєвий акт анафоричного типу (*Я прошу*) із двоскладною синтаксичною конструкцією, що семантично виражає спільні дії (*Ми згадали, Ми подумали* тощо). У такий спосіб прохання адресоване не лише реципієнтам, визначеним у звертанні, а й до

мовця, який об'єднує себе з адресатами. Прохання ж як різновид спонукальної інтенції вказує на низький ступінь категоричності та реалізацію категорії ввічливості (Дж. Ліч), тому що мовець, використовуючи відповідні перформативні мовленнєві акти, намагається переконати адресата у виконанні спільних дій, здійснюючи це у формі прихованого впливу. Крім того, побудова тексту на принципі синтаксичного паралелізму із чітким ритмічним малюнком та повторенням однакових лексико-граматичних елементів сприяє реалізації сугестивної функції мови. На нашу думку, ритуальний характер привітання тут вдало поєднано із агітаційним, заклик має прихований характер, а через це адресат його не усвідомлює. Крім того, фатичність ритуальних текстів також сприяє їх некритичному сприйняттю та реальному впливу на реципієнтів.

Об'єднання мовця з адресатом характерно для ритуальних текстів, а в агітаційно-ритуальних МЖ воно виконує роль пом'якшення наказовості, оскільки політик-мовець закликає до спільних дій, він пропонує їх виконати разом, напр.: ***Давайте турбуватися** про нашу державу так, як ми турбуємося про наші сім'ї. **Давайте ставитися** до своєї власної держави так, як ми ставимося до своєї родини* (Л. Кучма, новорічне привітання, 2004); ***Давайте спрямуємо** на утвердження в суспільстві благодійної атмосфери конструктивізму, взаємодопомоги, доброзичливості силу вільної преси, авторитет та впливовість професійних спілок, церков, національно-культурних об'єднань, усіх суспільних ланок, аж до сім'ї* (Л. Кучма, інавгураційна промова, 1999). Граматична форма дієслівної конструкції «Давайте + предикативне дієслово» передбачає заохочення до спільних дій мовця та адресата, мовець агітує до виконання соціально значущих вчинків, намагаючись переконати адресата в доцільності сумісних дій. Дієслівний компонент тут поєднано в аналітичну сполуку із імперативом *давайте*, проте фіксуємо й інший спосіб аналітичного спонукування, загалом характерний для української мови, – це поєднання часток *хай* (*нехай*) із семантично навантаженим дієслівним компонентом, напр.: *Сьогодні ж бажаю всім нам насамперед довгоочікуваного, тривалого миру. **Хай збудеться** пророцтво Шевченка: «І на оновленій землі врага не буде супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі!»* (П. Порошенко, новорічне привітання, 2016).

Фахівці зазначають, що конструкції спонукального способу із частками *хай* (*нехай*) та дієслів 3-ьої особи однини і 3-ьої особи множини теперішнього або майбутнього часу dokonаного виду виражають незначне спонукування, «натомість виразним є значення бажання» [2, с. 259]. Цей спосіб утворення наказового способу дієслова є поширеним, однак він ускладнений значенням бажальності, рекомендації, тому спонукування відходить на другий план. Зважаючи на це, цілком логічним є використання таких форм у ритуальних текстах. У привітаннях в оптативній частині форми з частками *хай* (*нехай*) виражають власне побажання, а не спонукування, тому що для них характерна «незначна апелятивність» [2, с. 262], напр.: ***Хай** нам Бог допомагає!* (В. Янукович, новорічне привітання, 2014); ***Нехай** 2006 рік стане успішним для кожного громадянина*

нашої держави. **Нехай** в усіх оселях буде тепло і затишно (В. Ющенко, новорічне привітання, 2006). Однак агітаційної функції в оптативному вживанні ці конструкції не реалізують.

В агітаційно-ритуальних МЖ спонукання виражається не лише у формі наказового способу, а й у формі теперішнього часу множини, напр.: *За кілька секунд настає Новий рік. Вітаючи вас з Новим роком і зі світлим Різдом Христовим, **згадаймо** те найкраще, чим запам'ятався для нас рік минулий і **побажаймо** нашим рідним щастя* (Л. Кучма, новорічне привітання, 2004). Таку граматичну форму вираження спонукання вважають характерною для ситуацій, коли «спонукаючи до виконання дії чи набуття стану свого співрозмовника (своїх співрозмовників), мовець може повідомляти водночас, що він разом з ним (з ними) виконуватиме цю дію або набуватиме відповідного стану» [2, с. 259]. Однак фіксуємо й вживання форм доконаного виду теперішнього часу множини для вираження цього ж значення спільної дії, напр.: *Сьогодні ми лише починаємо меморіальні заходи. Протягом найближчих двох років **згадаємо, вшануємо і пом'янемо** всіх, хто поліг у цій землі: євреїв, ромів, представників українського національно-визвольного руху, полонених червоноармійців. **Схилимо** голови в пам'ять про жертви Бабиного Яру!* (П. Порошенко, виступ на жалобній церемонії з ушанування пам'яті жертв Бабиного Яру, 2016). В останньому висловленні цього прикладу з'являються форми наказового способу спільної дії, тоді як на початку наявні форми теперішнього часу множини.

Отже, в агітаційно-ритуальних МЖ вираження основної мети АПД має певну специфіку. Насамперед це передбачає домінування усної форми текстів та виголошення підготовлених промов, основними жанровими різновидами яких є звернення, виступ та привітання. На мовному рівні це використання перформативних мовленнєвих актів із низьким ступенем спонукальності (дієслова *закликаю, прошу*), а також аналітичних сполук на позначення імперативності, що виражають значення побажання, рекомендації, прохання тощо, тобто семантика агітаційності стає другорядною, натомість експліковано етикетні складники мовленнєвої взаємодії. Засобами впливу тут стають синтаксичний паралелізм та підвищена етикетність мовлення, що виражається у повторенні подібних синтаксичних конструкцій, анафоричності, семантичному дублюванні та нагромадженні інформації, підвищеній фатичності у спілкуванні.

Література

1. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання : [навч. посібник] / О. Д. Бойко. – К.: Академвидав, 2010. – 432 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; [за ред. І. Р. Вихованця]. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
3. Кондратенко Н. В. Українська політична лінгвістика в Україні: фундаментальні і прикладні проблеми / Н. В. Кондратенко // Мовознавство : науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні та Українського мовно-інформаційного фонду НАН України.

– 2016. – Вип. 6. – С. 29–36.

4. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
5. Стрій Л. І. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу : структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н. : спец. 10.02.01 – українська мова. – Одеса, 2015. – 190 с.

References

1. Bojko O. D. Politichne manipulyuvannya : [navch. posibnik] / O. D. Bojko. – K.: Akademvidav, 2010. – 432 s.
2. Vihovanec' I. R. Teoretichna morfologiya ukraïns'koï movi : Akademichna gramatika ukraïns'koï movi / I. R. Vihovanec', K. G. Gorodens'ka; [za red. I. R. Vihovancya]. – K. : Univ. vid-vo «Pul'sari», 2004. – 400 s.
3. Kondratenko N. V. Ukraïns'ka politichna lingvistika v Ukraïni: fundamental'ni i prikladni problemi / N. V. Kondratenko // Movoznavstvo : naukovu-teoretichnij zhurnal Institutu movoznavstva im. O. O. Potebni ta Ukraïns'kogo movno-informacijnogo fondu NAN Ukraïni. – 2016. – Vip. 6. – S. 29–36.
4. Kondratenko N. V. Ukraïns'kij politichnij diskurs : tekstualizaciya real'nosti : [monografiya] / N. V. Kondratenko. – Odesa : Chornomor'ya, 2007. – 156 s.
5. Strij L. I. Ritual'ni zhanri ukraïns'kogo politichnogo diskursu : strukturno-semantichnij i lingvopragmatichnij aspekti : dis. na zdobuttya nauk. stupenya k. filol. n. : spec. 10.02.01 – ukraïns'ka mova. – Odesa, 2015. – 190 s.

Bylinska O. S.

AGITATON AND RITUAL SPEECH GENRES OF POLITICAL COMMUNICATION

The article is devoted to the peculiarities of functioning and representation of speech genres of agitation and ritual character in the modern Ukrainian political discourse. The main attention is paid to the function of ritualization, which makes possible political interaction through the situation of fixed content with a clearly defined range of participants, their status roles, chronotope and etiquette texts. The signs of agitation political discourse in oral and written ritual speech genres are marked and it is determined that in the latter they have a single character, conceding to the ritual components both at the structural and linguistic levels. Analyzed the structure of the campaign-a ritual of political texts and reviewed the basic techniques and verbal markers of speech influence in the texts of this type of pre-electoral campaigns for 2006–2016.

Keywords: agitation, speech genre, political communication, political discourse, political text, speech influence.